

GYÖRGY EVELIN

„HA MEGVALLJUK BŰNEINKET, Ő, ÉS IGAZ Ő, MEGBOCSÁT”

A nyelv szerepe a hatalom megformálásában
Margaret Atwood *A szolgálólány meséje* című
regényében, az azonos című sorozatadaptációban
és a *Testamentumokban*

Margaret Atwood *A szolgálólány meséje* (*The Handmaid's Tale*) című regénye angolul 1985-ben jelent meg, és azóta művét folyamatos érdeklődés övezi. A regény több adaptációt megélt, ám mindezek közül a legsikeresebbnek a 2017-es sorozat bizonyult (a forgatókönyv írásában maga az író is szerepet vállalt), melynek gyártója és forgalmazója az amerikai Hulu internetes tartalomszolgáltató, illetve az MGM stúdió. A sorozatból eddig három évad jelent meg, melyből az első évad nagyrészt a könyvben leírtakból építkezett, majd a következő évadokban a történet továbbgondolt változatával találkozhatunk. Emiatt már készültek olyan írások is, melyek összevetették a regényt és annak audiovizuális médiumban született változatát, illetve az említettek között lévő hasonlóságokat, eltéréseket vizsgálták.

Margaret Atwood 2018 novemberében jelentette be, hogy *A szolgálólány meséjének* folytatásán dolgozik, mely végül angolul 2019 szeptemberében jelent meg *Testamentumok* (*The Testaments*) címmel. Ez a szó szoros értelemben nem az 1985-ös mű folytatása, mint inkább az általa felépített disztópikus világ továbbgondolása, illetve annak lerombolása, s noha a történet teljes mértékben érthető anélkül, hogy valaki előzőleg látta volna a sorozatot, kétségtelen, hogy az író a sorozat bizonyos elemeit beépítette új történetébe.

Margaret Atwood a hatalom olyan bonyolult folyamataira is figyelt regényeinek megírása so-

**...a hétköznapi nyelvbe
átültetett bibliai
passzusokkal
a tulajdonképpeni
bűncselekményeiket
próbálják legitimálni.**

rán, amelyek nélkül a gileádi abszolutisztikus rendszer és annak társadalma nem válna hitelessé. Azon tényezőket, amelyeken keresztül az író felépítette monoteokráciáját, a sorozat gyártói is igyekeztek követni. Többek között a nyelv az egyik olyan sarkalatos tényezője a politikai hatalom halmazának, amely nélkül egy új ideológiai rendszer vezetői nem lennének képesek befolyással lenni az egyének életére, személyiségére. A következő tanulmány elsősorban azt járja körül, hogy milyen nyelven és hogyan szólnak fel a hatalom képviselői Margaret Atwood regényeiben, illetve annak adaptációjában.

A hatalom nyelvhez való viszonya

■ Tóth Szergej 1991-es tanulmányában történelmi példák segítségével felmutatja, hogy a háborúknak, a forradalmaknak mindig van valamiféle leképeződésük a nyelvben, illetve hogy a társadalomban végbemenő gyors változások szintén megmutatkoznak a szóhasználatban, megfogalmazásokban.¹ Janusz Bańcerowski szerint a hatalmi nyelvben megmutatkozik az is, „ahogyan az adott nyelv- és kultúráközösség felfogja és értelmezi a világot”.² A világszemlélet nyelvben való tükröződése – a gileádi rendszert véve alapul – ezek után elég egyértelmű. Mivel a valamikori Amerikai Egyesült Államokat leigázó kormány teokratikus, így nem annyira meglepő, hogy nyelvszemléletében is az az elsődleges szempont, hogy kommunikációs formái, fogalomhasználata is vallási alapon működjön, és megmutatkozzanak bennük szakrális normái.

Az elkövetkezőkben a nyelvnek azokra az aspektusaira szeretnék rávilágítani, amelyeket felhasználva a hatalom képes meggyőzni, manipulálni, befolyásolni az állampolgárokat, illetve amellyel mintegy legitimálja saját magát (teszi mindezt úgy, hogy legtöbb esetben az emberek ezt észre sem veszik). Tisztában vagyok ugyanakkor azzal a ténnyel, hogy a „hatalom nyelve” egy túlterhelt megfogalmazás, hiszen ez alatt egyaránt érthető az, ahogy a hatalom résztvevői kommunikálnak a társadalom tagjaival, de ezzel egyetemben az is, ahogy a hatalomban részt vevők egymással kommunikálnak.³ Éppen ezért mindenekelőtt pontosítani szükséges, hogy amit az elkövetkezendőkben vizsgálat alá veszek, az az a nyelv, amit a politikai hatalom, illetve annak képviselői használnak azon személyekkel szemben, akik felett uralkodni kívánnak, illetve az a nyelv, amit rájuk kényszerítenek, és melynek használatát kivétel nélkül elvárják tőlük.

A gondolatfogság, a kritikus gondolkodás Gileádban és a *gaslighting* jelenség

■ Az a rendszer a legveszélyesebb, amely a „gondolatainkat és tetteinket is képes irányítani”.⁴ A *szolgálólány meséjének* egyik legfontosabb kritikusa, akire a legtöbb esetben hivatkoznak a regény értelmezésével, elemzésével kapcsolatban, Mary McCarthy a könyv egyik gyenge pontjaként azt emelte ki, hogy feltűnően hiányzik belőle az orwelli „újbeszéd”, mely arra szolgálna, hogy segítségével magát a gondolatokat és a beszédet is ellenőrzés alá vonja és megreformálja a hatalom.⁵ Kisantal Tamás is hasonlókat fogalmaz meg a *Testamentumok*at illető kritikájában, melyben a disztópiák tökéletes világáról elmélkedve arra a következtetésre jut, hogy „a disztópia világa törékeny és ideiglenes világ, s csak akkor lehetne tökéletes, ha a szélsőségesen emberellenes államszerkezet mellett az alattvalókat valamilyen mesterséges úton megfosztják a szabad gondolkodás

lehetőségétől”.⁶ Részben jogosak a kritikusok megállapításai – a szabad gondolkodás nem teljesen felügyelt Atwood Gileádjában. Ha teljes lenne a gondolati ellenőrzés, akkor a menekülés szinte lehetetlennek bizonyulna. Azonban az egyáltalán nem igaz, hogy részben (esetenként egészben) ne lenne gondolatfogságban a legtöbb szereplő.

Rachel Robinson-Greene szerint „a legfenyegetőbb veszélyt egy totalitárius állam számára a kritikus gondolkodó jelenti”.⁷ Kijelentése összekapcsolható McCarthy és Kisantal gondolataival, azonban Robinson-Greene szerint Atwoodnak sikerült olyan patriarkális teokráciát létrehozni, amelyben a hatalmon levők felülírhatták a kritikus gondolkodást. Szerinte ezt elsősorban azzal érték el, hogy kiküszöbölték a Biblia (és más könyvek) potenciális olvasóit. Arra is felhívja a figyelmet, hogy aki esetleg Gileád előtt olvasta volna a szentírást, az sem jelent fenyegetést az államra nézve: egyrészt mivel szövege nem korabeli megfogalmazásokból építkezik, másrészt amiatt, mert hosszú, s így elég valószínű, hogy az emberek már nem emlékeznek rá teljes pontossággal.⁸ Mindez összefüggésben áll azzal, hogy Gileád manipulatív rendszerében ki az, aki az olvasás előjogával rendelkezik. Amennyiben nem olvasható, elkerülhető a Biblia megkérdőjelezése.

Ezenfelül a kritikus gondolkodás megakadályozására alkalmas módszer, hogy a hatalmon lévők elbizonytalanítják a személyeket saját identitásukkal kapcsolatban. Ennek köszönhetően az egyének abban sem lehetnek biztosak, hogy amit gondolnak, helyénvaló-e. Ez az ún. *gaslighting* manipulációs taktika⁹ arra épül, hogy a hatalom eléri, hogy az áldozat megkérdőjelezze saját magát és saját valóságát.¹⁰

Margaret Atwood regényeiben, annak adaptációjában is felfigyelhetünk a *gaslighting* technikájára. A regényekből és a sorozatból ismert vezetők elsősorban a bűnt és a bűnbánatot alkalmazzák annak érdekében, hogy az állampolgárok megkérdőjelezzék saját magukat és cselekedeteiket. Szembetűnő, hogy a hatalom képviselői sokszor fogalmaznak úgy, hogy az ember bűntudatra ébredjen, és a feloldozás érdekében megbánáshoz és gyónáshoz folyamodjon. A Nénik a Ráhel és Lea központban például szándékosan „kognitív disszonanciát teremtve”¹¹ ráveszik a nemi erőszakot, abúzust átélt Szolgálólányokat, hogy saját bűnüként ismerjék el a történeteket. A bűnösséget azzal magyarázzák, hogy nőként ők voltak azok, akik rosszul/túl kihívóan/kéjelegve viselkedtek, és mindezt azzal alátámasztva, hogy Isten azért „engedte, hogy ilyen szörnyűség történjen [...] hogy *meGLECKÉZTESSE*, hogy *meGLECKÉZTESSE*, hogy *meGLECKÉZTESSE*”. (126.)¹² A sorozatban ehhez hasonló, de sokkal erőteljesebb jelenetet láthatunk. Miután szökési kísérlete sikertelennek bizonyult, Lydia Néni elviszi Fredét a Falhoz, hogy megmutassa neki annak a Gazdának a holttestét, aki segíteni próbált neki a menekülésben. Miután azt is elmesélte Fredének, hogy a férfi felesége kénytelen volt Szolgálólánynak állni, és elszakították tőle a kislfiát, Lydia Néni a következőkkel ásta alá a lány lelkiismeretét: „Gileád kegyelmet gyakorolt. Esélyt kapnak egy új életre. Persze, ha őket kérdeznéd, ők nem ezt az utat választották volna. De nem kérdezted őket. Te döntötél helyettük. Ilyen egy önző lány. Ki ölte meg? Kinek a hibája volt?”¹³

A *szolgálólány meséjéből*, illetve a sorozatból vett példa is azt igazolja, hogy Atwood Gileádjában jól megfontolt stratégiai lépésként idéznek elő bűntudatot az emberben. Az áldozathibáztatás technikáját valószínűleg azért építette bele regényébe az író, majd őt követve a sorozat alkotói, mivel így még inkább hangsúlyozódik Gileád abszolutista jellege, ahol a férfiaknak mindig igaza van.

A beszédől való megfosztottság és a folyamatos felügyelet

■ Margaret Atwood világában az állampolgárok nemcsak a gondolkodástól való joguktól, de a beszédhez való joguktól is meg vannak fosztva. Minél inkább alul helyezkedik el valaki a ranglétrán, annál kevésbé formálhat jogot a felszólalásra. Az író jelentősen redukálja azon körülmények előfordulását, amelyek során a nők szabadon véleményt nyilváníthatnának. Hasonlóképpen a sorozatban is erre láthatunk példát. Az egyik epizódban Serena a Tanács elé tárja azon javaslatát, hogy a leánygyermek is olvashassák legalább a Bibliát. A merész felszólalásért, és mivel a felszólalást egy bibliai passzus felolvasása követte, Jákob Fiai levágják a kisujját (ez a büntetése annak, ha egy nőt először kapnak olvasáson, majd másodsor az egész végtagot levágják). Serena férje, a Parancsnok azal magyarázza tettét, hogy „Mindenkinek megvan a maga szerepe. Serenát emlékeztetni kellett a sajátjára”.¹⁴ Következtetésképp Gileádban a szólásszabadság is egy ranggal járó előjog.

Ha a nyelvet elveszik az embertől, akkor védtelenné válik,¹⁵ ezért elkezd aszerint gondolkodni, ahogy azt elvárják tőle – egyfajta önvédelmi mechanizmusból adódóan. Richard Greene is azt a következtetést vonta le Gileáddal kapcsolatban, hogy ahol az emberek nem tudják, mit higgyenek, ott a vezetők képesek őket befolyásolni.¹⁶ A beszédől, gondolataiktól megfosztott Szolgálólányok, Feleségek, Márták – vagyis a nők, így még kiszolgáltatottabbakká válnak, és a rájuk helyezett nyomásból, helyzetükből adódóan sokszor úgy tűnik, hogy megszűnnek ellenszegülni.

Ugyanakkor Margaret Atwood a mindenkori diktatórikus rendszerekből általában kiindulva Gileádban is megteremti a besűgőrendszer, amelynek tagjai a Szemek. Lydia Néni megfogalmazásában a Szemek „a folyton éber Isten Szeméhez hasonlóan ők sem alszanak soha”.¹⁷ (268.) A Szemek mint szereplők egyrészt felvillantják a megfigyelés mechanikáját, a megfigyelt és megfigyelő közötti fenyegető és kényszeres összeköttetést. Másrészt általuk válik egész Gileád egy panoptikus szerkezetté, ahol éppen emiatt sosem érezheti biztonságban magát a többi szereplő. A Szemek beleolvadnak a hétköznapiakba, és onnan adnak jelentést a társadalom összes tagjáról. A társadalom legtöbb tagja a folyamatos bizonytalanságból adódóan rákényszerül minden pillanatban a rendszer szabályai szerint viselkedni.

A bibliai passzusok felhasználása és szerepe

■ Margaret Atwood olyan önkényuralmi rendszer teremtett meg, amely elsősorban a Bibliára, ezen belül is az Ótestamentumra hagyatkozik.¹⁸ Ellenben képzelt diktatúrájában a hatalom úgy használja fel a bibliai passzusokat, hogy kiragadja szöveggörnyezetükből, eredeti tartalmukat átformálja, vagy teljesen új, az ideológiának megfelelő szövegrészleteket hoz létre.

Elsősorban olyan vallási eszmékről van szó, amelyekkel a társadalom egy igen nagy rétege azelőtt is szimpatizált, mielőtt Gileád vezetői totális hatalomra tettek volna szert. Kisantal Tamás *A szolgálólány meséjének* a tanulmányozása során megállapította, hogy „egy adott kontextusban bármi bármit jelenthet, ugyanazokat a jelképeket teljesen ellentétes értelemben (és célokra) is lehet használni”.¹⁹ Ennek a gyakorlatát figyelhetjük meg az atwoodi Gileád esetében is. A bibliai szövegrészek ilyenfajta használata egy nagy manipulációs stratégiá-

nak a részeként értelmezendő. A felhasznált passzusokba foglaltakat Gileád irányítói egyáltalán nem gyakorolják. A textusok azonban alkalmasnak tűnnek arra, hogy általuk legitimálják a hatalmon lévők saját bűneiket. „Ezekben a vezetőik soha nem hittek, mindössze használják ezeket az értékeket, a rájuk való állandó hivatkozást – a tömeg manipulációjára” – fogalmazza meg Élő Anita.²⁰

Mivel a könyvekben és a sorozatban sem találunk említést bármilyen hagyományos értelemben vett törvénykönyvre, alkotmányra, így a bibliai szövegrészek még fontosabbnak bizonyulnak. A sorozat több ízben is rámutat arra, hogy Jákob Fiai, a Nénik bibliai passzusokkal támasztják alá a törvényszegést. Amikor Fredé szeretőjének, Nicknek kijelölt Feleségét előállítják, mert házasságtörést követett el, és megszökött egy Őrzővel, akkor az ítélelhozó Parancsnok a következőket mondja: „A vádlottak bűnösnek találtattak hűtlenség vádjában. Megsértették a Kivonulás 20. fejezetének 14. versét. A Mindenható Úr és földi szolgálóinak nevében sorsukat az állam kegyelmére bízjuk.”²¹ A Kivonulás 20. Könyve a Tízparancsolatot ismerteti, a szóban forgó szakasz nem más, mint a „Ne paráználkodj!” parancsolat. Ennek értelmében alapvetően a gileádi állampolgároktól azt várják el, hogy a Tízparancsolathoz, az Ótestamentumokban leírtakhoz mértén viselkedjenek. A prostituáltközpont működtetéséből, a Szolgálólányok hónapokénti erőszakolásából azonban az látszik, hogy „a gileádi »kereszténység« még saját eszméihez is csak színleg hű”.²²

Az átformált vallási eszmék ugyanakkor több mindenben megmutatkoznak: például köszöntésekben, az ünnepnapok neveiben, a személyek neveiben, de még az ország nevében is. A következőkben azonban csupán a köszönésformákra, illetve a rituális ünnepekre térek ki.

Mindkét könyvben többfajta köszönésformát olvashatunk, amelyeket ugyanúgy vagy kis változtatással visszahallhatunk a sorozatban is. Talán ezek közül a leggyakrabban a sorozatban az „Áldassék a gyümölcs! / „Az Úr érlelje meg!” üdvözlés-válasz hangzik el, mely *A szolgálólány meséjében* így olvasható: „Áldott legyen az Ő gyümölcse! – mondja a bevett köszönési formát.– Az Úr érlelje meg! – felelem a szokott módon.” (46.) Emellett mind a sorozatban, mind a könyvekben feltűnik az „Az Ő tekintete előtt!” (232.) megfogalmazás. Az első köszönési forma azt a bibliai történetet idézi, amelyben Mária látogatást tesz Erzsébetnél, miután tudja, hogy fia születik, mely Istentől fogant („Áldott vagy te az asszonyok között, és áldott a te méhednek gyümölcse.” – Lukács 1:42). Azonban a Bibliában nem található olyan rész, amely az erre való választ támasztaná alá, ahogy olyan sem, amely pontosan úgy hangzana, hogy „Az Ő tekintete előtt”. Természetesen több helyen olvashatunk a gyümölcs érleléséről és az Úr tekintetéről a szentírásban – de nem a köszönésbe belefoglalt módon. Innen is látszik, hogy tulajdonképpen Jákob Fiai csak részben ragaszkodtak a Bibliában leírtakhoz.

Jó példája a különböző bibliai idézetek összeillesztésének Walker szerint Serena kis ünnepe, amelynek során Serenát mint Feleséget „összekötik” Fredével, az ő gyerekével terhes Szolgálólánnyal. Ehhez a rituáléhoz piros és zöld fonalakat használnak a jelen levő Feleségek és Szolgálólányok, melyekkel összekötik ezáltal a két nő feladatát.²³ Az igazán érdekes azonban az a zsoldár-szerű szöveg, ami itt elhangzik: „Hozzám jöjjenek a kisgyermek” – mondja Serena, mire a többiek (Fredét kivéve) azt felelik, hogy „Mert ilyeneké a mennyek országa”. Ez Máté evangéliumának és Jób Könyvének az összekeverése.²⁴ Ehhez hasonló eljárás, amikor a Parancsnok, mielőtt fizikailag bántalmazná feleségét, Serenát, a következőket olvassa fel neki a Bibliából: „Az asszonyok en-

gedelmeskedjenek a férjüknek, mint az Úrnak. És ugyanúgy, ti férfiak is megértően éljetez velük. Adjatok tiszteletet feleségeteknek, mert ő a gyengébb fél. Ha megvalljuk bűneinket, Ő, és Igaz Ő, megbocsát.”²⁵ Ez az idézet nagyon hasonlít Péter 1. Levelének 3. fejezetéhez, amely szintén úgy kezdik, hogy „Ugyanúgy az asszonyok is legyenek engedelmesek férjüknek, hogy ha egyesek nem hisznek is az igének, az asszonyok magaviselete beszéd nélkül is megnyerje őket” (I. Péter 3:1). Azonban a Parancsnok által mondott passzus második része már nem itt, hanem János első levelében található, ami így hangzik: „Ha megvalljuk bűneinket, ő hű és igazságos, hogy megbocsássa a bűnöket, és megtisztítson minket minden gonoszságtól.” (1. János 1:9).

A passzusok szövegkontextusukból kiemelve közel sem azt jelentik, mint amire Gileád vezetői felhasználják őket. Péter levelében például a kulcsínról, a külső szépelgés megvetéséről van szó, míg János levelében arról, hogy ne vétkezzünk, és ha mégis vétkeznénk, akkor Jézusnak hála reménykedhetünk engesztelésben. A legfontosabb, hogy egyik esetben sem az erőszak által elérhető bűnbocsánatról van szó.

A hatalmi kommunikáció egy további megnyilvánulási formája a szertartások, szervezett ünnepek megszervezése. Ezen események egyrészt szimbolikus értékkel bírnak, másrészt ezeken az összejöveteleken Gileád képviselői olyan beszédeket mondanak, amelyek legtöbbször inkább a templomi szertartások során elhangzó prédikációkat idézik. A Szertartások, Eksztézisek, Feloldozások, Együttvégzések, de természetesen a Szülésnapok is mind-mind alátámasztják a tanításokat, a „törvénybe” foglaltakat. Ehhez hasonlóak a *Testamentumokban* megjelenő további „ünnepek” is: ahogy a Gyöngyleányokat ünneplik, akik sikeresen visszatérnek missziójukról, vagy hasonlóan működnek a Hálaadási szertartások.

Bañcerowski Janusz világított rá arra, hogy a nyelv a manipulációnak nemcsak az eszköze, de az áldozata is.²⁶ Mindez abban is megmutatkozik, ahogy önkényesen átformálták a bibliai idézetek, hétköznapi szavak jelentését Gileád vezetői. Például a Szertartás kifejezés, amelyet kifejezetten azért választottak a Szolgálólányok teherbe ejtési momentumának megnevezésére, hogy érzékeltessék a procedúra ünnepélyes jellegét. Ezt a sorozatban az a beszélgetés is igazolja, amely a Parancsnokok között hangzik el Gileád megtervezése során:

„– Az aktus nem megfelelő név a marketing szempontjából. Legyen szertartás.

– Jól hangzik, istenfélőnek. Beadhatjuk a feleségeknek.”²⁷

A Szertartás szóval ellentétben a Feloldozás azonban már magában hordozza a transzcendens jelleget, hiszen az embereket a bűneik alól szokták feloldozni. A Hálaadási szertartások ehhez hasonlóan már önmagukban is egyfajta misztikus légkört teremtenek. A vallási jelleg szavakban való érzékeltetése azért is fontos, mivel a hatalom vezetői ezáltal is annak az érzését akarják kelteni, hogy a szervezett ünnepeken végbemenő események (kivégzések, erőszakolások) Isten által elfogadottnak minősülnek. A Szolgálólányokkal próbálják elhíttetni, hogy „két lábon járó anyaméhnek” (223.) lenni kiváltság. A fiatal lányokkal, családjaikkal pedig az Eksztézisen azt próbálják elfogadtatni, hogy a tizenhárom éves lányok és negyvenéves férfiak között létrejövő házasság Istennek tetsző dolog. A Hálaadási szertartásokon megpróbálják elhíttetni a Gyöngyleányok által megmentett fiatal lányokkal, hogy jó helyre kerültek, Gileád biztonságot nyújt számukra. Az Együttvégzéseken megpróbálják elfogadtatni az emberekkel, hogy Isten nevében ítélni és ölni nem bűn.

Ezen példák után kifejezetten igaznak tekinthető Mazzolienin az megállapítása, hogy „a politikai alanyok szimbólumok révén kommunikálnak, azért tartanak szertartásokat, hogy legitimálják saját magukat és hogy megerősítsék szerepüket a társadalomban”.²⁸

A könnyen felidézhető tartalom fontossága, a szuggesztívó és a militáns retorika

■ Bańcerowski Janusz rámutat arra, hogy „a hatalmi nyelvben megfigyelhetők a lényegre törő megfogalmazások”,²⁹ de kitér arra is, hogy a politikai rendszerek vagy szószólók azzal igyekeznek hatni az egyénekre, hogy először biztosítják arról a befogadót, hogy ők teljes mértékben hisznek az elmondottak pozitív végkimenetelében, ezt követően ráveszik a befogadót, hogy ők is hozzájuk hasonlóan vélekedjenek, majd végül állításukat (látszólag) objektív indokokkal támasztják alá.³⁰ Az objektív indokokkal történő alátámasztás kimerül abban, hogy ami a Bibliából származik, az kétségbevonhatatlanul szent és sérthetetlen. Ellenben a pozitív végkifejlet stratégiája már abban is megmutatkozik, hogy „Gileád egy hazugságra épül”³¹ – azért döntötték meg merénylettekkel az előző (amerikai) kormányt, mert az korrupt volt, s mivel neki köszönhető a környezeti válság és természetlenség is, de ennek helyére egy demokratikus állam kerül.³²

A társadalmat a továbbiakban is efféle szuggesztívóval ámitják. Ez *A szolgálólány meséjében* leginkább Lydia Néni tanításaiban érhető tetten: „A jövő a ti kezetekben van.” (87.) „Átmeneti nemzedék vagytok [...] Ám az utádatok jövőknek már könnyebb lesz. Készséggel fogják vállalni a szolgálatot.” (193.) *A Testamentumokban* ehhez hasonló mondatokkal képezték ki a Vidala Iskolákban és ott-hon serdülő lányokat, vagy az Ardua Hallban a Gyöngyleányokat és Néniket. „Ez volt a dolgok elintézési módja, a dolgok rendje, ennek így kellett lennie Gileád jövője érdekében: a keveseknek áldozatot kell hozniuk a sokak érdekében.”³³ (151–152.) Az ilyen és ehhez hasonló mondatok azt az érzést kelthették Gileád állampolgáraiban, hogy talán saját sorsuk feláldozásával megválthatják az őket követő generációkat. Egy mélyen vallásos társadalomban az önfeláldozói attitűd követendő példa, illetve a remény éltetője.

A bibliai szövegek ismételtetése, „átnevelési célzattal történő mantrázása legtöbbször egy rendkívül erőszakos, militáns retorikával párosul”.³⁴ Ahogy arra Tóth Szergej³⁵ és Bańcerowski Janusz³⁶ is rávilágít, az újonnan hatalmi pozícióba kerülő rezsimek gyakran a katonai szókincsből is áttemelnek bizonyos nyelvi elemeket, frázisokat, metaforákat. Erre főleg akkor akad precedens, amikor az ország vagy éppen háborúban áll, vagy a közelmúltban vett részt háborúskodásban. A könyvekben és sorozatokban is Gileád vezetői nagy hangsúlyt fektettek arra, hogy a háború híre mindenkihez eljusson. A katonai státusz, így a katonai nyelv is olyan hozzáállást követel, amely az egyén részéről nem tűr ellentmondást, hanem annak kitartására, odaadására és hazaszeretetére épít, ezért is bizonyulhatott hasznosnak. „Vállalnotok kell a kockázatot [...], ti lesztok a rohamosztások, akiket előreküldenek az ellenséges területre. Minél nagyobb a kockázat, annál nagyobb a dicsőség.”³⁷ (185.)

Margaret Atwood egy olyan világot teremtett, amelyben a hatalom erőteljesen határt szab a kritikus gondolkodásnak, szabályozza a véleménynyilvánítást, az általában vett beszélgetést, ezáltal erőteljesen leszűkíti az emberek egyéni és nyelvi mozgásterét is. A könyvekben elsősorban arra akad példa, hogy a hata-

lom élén állók önkényesen átírnak bibliai passzusokat, transzcendens hatást keltő szavakat alkalmaznak csoportok, rituálék megnevezésére. Továbbá stratégiai szempontból összemosnak olyan szövegegységeket, amelyek valójában különállóként értelmezendők. Azonban a hétköznapi nyelvbe átültetett bibliai passzusokkal csupán a tulajdonképpeni bűncselekményeiket próbálják legitimálni. Az ország csak elvileg alapszik az Ótestamentumon, gyakorlatilag maguk a vezetők sem hisznek az általuk közvetített eszmékben, és erre találunk példákat a sorozatban is.

JEGYZETEK

1. Tóth Szergej: *A szovjet birodalmi nyelv, avagy a totalitarizmus grammatikája*. Aetas 1991. 1. 6–9.
2. Bańczerowski Janusz: *A nyelv mint a manipuláció eszköze*. In: Tóth Szergej (szerk.): *Hatalom interdiszciplínáris megközelítésben*. Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Szeged, 2006. 89.
3. Lásd Gianpietro Mazzoleni: *Politikai kommunikáció*. Osiris Kiadó, Bp., 2006.
4. Bańczerowski: i. m. 92.
5. Mary McCarthy: *The Handmaid's Tale – Book Review*. <https://archive.nytimes.com/www.nytimes.com/books/00/03/26/specials/mccarthy-atwood.html>, utolsó letöltés 2020. 11. 09.
6. Kisantal Tamás: *Mi jön 1984 után? – Margaret Atwood: Testamentumok*. Jelenkor 2020. 63.3. sz. 329–335.
7. Rachel Robinson-Greene: *Dystopia from a Woman's Point of View*. In: Rachel Robinson-Greene (szerk.): *The Handmaid's Tale and Philosophy. A Womb of One's Own*, Open Court, Chicago, 2019. 27.
8. I. m. 28.
9. A *gaslighting* egy manipulációs technika, amelynek eredményeként a célszemély megkérdőjelezi a valóságot, esetenként még saját mentális egészségét is.
10. Richard Greene: *The United States of Gilead?* In: Rachel Robinson-Greene (szerk.): *The Handmaid's Tale and Philosophy. A Womb of One's Own*. Open Court, Chicago, 2019. 54.
11. „A ún. kognitív disszonancia elmélete például leírja, hogyan észszerűsíti cselekedeteit az ember. Ez lényegében annyit tesz, hogy a kommunikációban részt vevő adó szántszándékkal kognitív disszonanciát kelt, hogy fenyegetse például az önbecsülésünket, és lelki furdalást, szégyent keltsen a befogadóban, majd ezt követően az adó megoldást kínál a negatív érzések csökkentésére, ezzel elérve, hogy manipulálhassa a befogadót.” Pratkanis és Aronsont idézi Bańczerowski: i. m. 92.
12. A továbbiakban az idézetek Margaret Atwood *A szolgálólány meséje*, illetve *Testamentumok* című könyveiből valók, és az oldalszámok a következő kiadásokra utalnak, amennyiben nincs más lábjegyzet: Margaret Atwood: *A szolgálólány meséje*. Ford. Mohácsi Enikő. Jelenkor Kiadó, Bp. 2017; Margaret Atwood: *Testamentumok*. Ford. Csonka Ágnes. Jelenkor Kiadó, Bp., 2019.
13. *A szolgálólány meséje* (2017–), Hulu, 2. évad, 4. rész.
14. *A szolgálólány meséje*, 2. évad, 13. rész.
15. Robinson-Greene: i. m. 34.
16. Richard Greene: i. m. 59.
17. Margaret Atwood. *Testamentumok* 268.
18. „The Sons of Jacob ignored the New Testament and pulled their rhetoric mainly from the Old Testament to appeal to their base audience – the conservative Christian religious right.” Cari Callis: *A Rose by An Other Brand*. In: Rachel Robinson-Greene (szerk.): *The Handmaid's Tale and Philosophy. A Womb of One's Own*. Open Court, Chicago, 2019. 108.
19. Kisantal Tamás: *Je suis Offred – A szolgálólány meséje politikai értelmezései és felhasználásai*. Jelenkor 2019. 61.4. sz. 445.
20. Élő Anita: *Keresztényellenes feminista? Korántsem!* url: <https://www.valaszonline.hu/2019/11/18/margaret-atwood-testamentumok/>, utolsó letöltés 2020. 11. 10.
21. *A szolgálólány meséje*, 2. évad, 12. rész.
22. Kisantal 2000. 332.
23. *A szolgálólány meséje*, 2. évad, 4. rész.
24. „Serena Joy's union ritual with Offred (Other Woman) does something similar with Job 5:9 and Matthew 19:14.” Seth M. Walker: *Remix in Gilead*. In: Rachel Robinson-Greene (szerk.): *The Handmaid's Tale and Philosophy. A Womb of One's Own*. Open Court, Chicago, 2019. 81.
25. *A szolgálólány meséje*, 2. évad, 8. rész.
26. Bańczerowski: i. m. 89.
27. *A szolgálólány meséje*, 1. évad, 8. rész.
28. Mazzoleni: i. m. 103.
29. Bańczerowski: i. m. 96.
30. Uo.
31. Saját fordítás: „In fact, Gilead was founded on a lie” – Greene: i. m. 58.
32. Uo.
33. Atwood 2019. 151–152.
34. Kész Orsolya: *Nolite te bastardes carborundorum*. Korunk 2018. 2. sz. 119.
35. Tóth: i. m. 16.
36. Bańczerowski: i. m. 97.
37. Atwood 2017. 185.